

UDC 343.98

ISSN 0354-8872

ACADEMY OF CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES, BELGRADE – THE REPUBLIC OF SERBIA
KRIMINALISTIČKO-POLICIJSKA AKADEMIJA, BEOGRAD – REPUBLIKA SRBIJA

NBP

JOURNAL OF CRIMINALISTICS AND LAW

ŽURNAL ZA KRIMINALISTIKU I PRAVO

KRIMINALISTIČKO-POLICIJSKA AKADEMIJA
Beograd, 2011

PUBLISHER

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade, 196 Cara Dušana Street (Zemun)

EDITORSHIP

Professor Dragoljub KAVRAN, PhD, Faculty of Law, Belgrade, President
kavran@sbb.rs, +381 11 324-1501

Professor Claus ROXIN, PhD, Faculty of Law, Munchen
mail@claus-roxin.de, +49(89)2180-2736

Professor Gorazd MEŠKO, PhD, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor
gorazd.mesko@fvv.uni-mb.si, 00386 13008300

Professor Dušan POPOV, PhD, Polytechnic University, Temisoara
dusan-popov@yahoo.com, 61/3-883-1756

Professor Dejan ILIĆ, PhD, ARRI AG, Munich
dilic@arri.de, +49 (0)89 38091456

Professor Miodrag KULIĆ, PhD, J.W.Geotho-Universitat, Frankfurt
kulic@itp.uni-frankfurt.de, +49-69-798-22570

Professor Željko NIKAČ, PhD, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
zeljko.nikac@kpa.edu.rs, +381 64 8927 654

Professor Đorđe ĐORĐEVIĆ, PhD, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
djordje.djordjevic@kpa.edu.rs, +381 64 8924 220

Professor Radovan RADOVANOVIĆ, PhD, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
radovan.radovanovic@kpa.edu.rs, +381 64 8922 660

Professor Slobodan JOVIČIĆ, PhD, Faculty of Electrical Engineering, Belgrade
jovicic@etf.rs, +381 11 322-9212

Professor Srdan MILAŠINOVIĆ, PhD, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
srdjan.milasinovic@kpa.edu.rs, +381 64 8924 216

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

Professor Goran B. MILOŠEVIĆ, PhD,
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Crime-investigation and Forensics Editor

Professor Ljiljana MAŠKOVIĆ, PhD,
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Police and Security Editor

Professor Đorđe ĐORĐEVIĆ, PhD,
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

ENGLISH LANGUAGE EDITOR AND PROOF-READER

Dragoslava MIĆOVIĆ

SERBIAN LANGUAGE EDITOR AND PROOF-READER

Jasmina MILETIĆ

PRINTED BY

Scanner Studio, Belgrade

IMPRESSION

300 copies

PDF VERSION OF THE JOURNAL

www.kpa.edu.rs

Published three times a year

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTORY REMARK	
Goran Milošević	1
PROFESSOR RADOJICA MAKSIMOVIC, PhD – <i>IN MEMORIAM</i>	
EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC WORK	
Ljiljana Mašković	3
IN MEMORY OF PROFESSOR RADOJICA MAKSIMOVIĆ, PhD –	
ON THE 10 TH ANNIVERSARY OF HIS DEATH	
Sreten Jugović	15

Original scientific papers

DEMOCRACY AND ISSUE OF SECURITY	
Zoran Avramović	19
POLICE FUNCTIONS AND POWERS TO TAKE ADMINISTRATIVE ACTIONS	
Dragan Vasiljević	29
UNDERSTANDING OF SECURITY – FROM ANCIENT TIMES	
TO CONTEMPORARY APPROACH	
Mladen Bajagić	39
CRIMINAL OFFENCE OF TERRORISM – COMPARATIVE LAW ASPECTS	
Dragana Kolarić	57
MISTAKE OF FACTS IN ENGLISH LAW	
Radovan Risimović	77

Review papers

ANALITICAL POTENTIALS OF RATIONAL CHOICE THEORY	
IN ANALYSIS OF HUMAN TRAFFICKING	
Srđan Golubović, Nataša Golubović	87
THE PRINCIPLE OF UNIVERSAL CRIMINAL JURISDICTION	
Tijana Šurlan	101
PREVENTION OF MONEY LAUNDERING AND TERRORIST FINANCING –	
BASIC METHODS AND OPTIONS	
Slaviša Vuković, Saša Mijalković, Goran Bošković	117
SECURITY ARCHITECTURE AND THE PROBLEMS OF THE POST-WAR	
KOSOVO AND METOHIA AS CHALLENGES TO REGIONAL SECURITY	
Slađana Đurić	133
TESTS IN ORIENTEERING IN THE FUNCTION OF PREDICTION	
OF SUCCESS OF MEMBERS OF THE POLICE IN FIELD TRAINING	
Boban Milojković	149
IMPACT OF “THE ETHOS OF MASCULINITY” ON THE POSITION	
OF WOMEN IN THE POLICE	
Zoran Kesic	165
DETERMINING THE TIME OF DEATH – CRIME INVESTIGATION	
AND FORENSIC ASPECTS	
Darko Marinković, Aleksandar Stevanović	177

IZDAVAČ

Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, Cara Dušana, 196 (Zemun)

UREĐIVAČKI ODBOR

Prof. dr Dragoljub KAVRAN, Pravni fakultet, Beograd, predsednik
kavran@sbb.rs, +381 11 324-1501

Prof. dr Klaus ROKSIN, Pravni fakultet, Minhen,
mail@claus-roxin.de, +49(89)2180-2736

Prof. dr Gorazd MEŠKO, Fakultet za varnostne vede, Univerzitet u Mariboru
gorazd.mesko@fvv.uni-mb.si, 00386 13008300

Prof. dr Dušan POPOV, Politehnički fakultet, Temišvar
dusan-popov@yahoo.com, 61/3-883-1756

Prof. dr Dejan ILIĆ, ARRI AG, Minhen
dilic@arri.de, +49 (0)89 38091456

Prof. dr Miodrag KULIĆ, J.W.Geothe-Universitat, Frankfurt
kulic@itp.uni-frankfurt.de, +49-69-798-22570

Prof. dr Željko NIKAČ, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd
zeljko.nikac@kpa.edu.rs, +381 64 8927 654

Prof. dr Đorđe ĐORĐEVIĆ, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd
djordje.djordjevic@kpa.edu.rs, +381 64 8924 220

Prof. dr Radovan RADOVANOVIĆ, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd
radovan.radovanovic@kpa.edu.rs, +381 11 64 8922 660

Prof. dr Slobodan JOVIČIĆ, Elektrotehnički fakultet, Beograd
jovicic@etf.rs, +381 11 322-9212

Prof. dr Srdan MILAŠINOVIĆ, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd
srdjan.milasinovic@kpa.edu.rs, +381 64 8924 216

IZDAVAČKI SAVET

Glavni i odgovorni urednik

Prof. dr Goran B. MILOŠEVIĆ

Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Urednik kriminalističko-forenzičke oblasti

Prof. dr Ljiljana MAŠKOVIĆ

Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Urednik policijsko-bezbednosne oblasti

Prof. dr Đorđe ĐORĐEVIĆ

Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

LEKTOR I KOREKTOR ZA ENGLLESKI JEZIK

Dragoslava MIĆOVIĆ

LEKTOR I KOREKTOR ZA SRPSKI JEZIK

Jasmina MILETIĆ

Štampa

Scanner Studio, Beograd

TIRAŽ

300 primeraka

PDF VERZIJA ČASOPISA

www.kpa.edu.rs

Izlazi tri puta godišnje

SADRŽAJ

UVODNO SLOVO	
Goran Milošević	1
PROF. DR RADOJICA MAKSIMOVIĆ – <i>IN MEMORIAM</i>	
NASTAVNI I NAUČNI OPUS	
Ljiljana Mašković	3
SEĆANJE NA PROFESORA DR RADOJICU MAKSIMOVIĆA – POVODOM DESETOGODIŠNJICE SMRTI	
Sreten Jugović	15

Originalni naučni radovi

DEMOKRATIJA I PROBLEM BEZBEDNOSTI	
Zoran Avramović	19
FUNKCIJE POLICIJE I NJENA OVLAŠĆENJA DA PREDUZME UPRAVNE RADNJE	
Dragan Vasiljević	29
RAZUMEVANJE BEZBEDNOSTI – OD ANTIČKIH VREMENA DO SAVREMENIH PRISTUPA	
Mladen Bajagić	39
KRIVIČNO DELO TERORIZMA – UPOREDNOPRAVNI ASPEKTI	
Dragana Kolarić	57
STVARNA ZABLUDA U ENGLESKOM PRAVU	
Radovan Risimović	77

Pregledni radovi

PRIMENA TEORIJE RACIONALNOG IZBORA U ANALIZI TRGOVINE LJUDIMA	
Srdan Golubović, Nataša Golubović	87
PRINCIP UNIVERZALNE KRIVIČNE NADLEŽNOSTI	
Tijana Šurlan	101
PREVENCIJA PRANJA NOVCA I FINANSIRANJA TERORIZMA – OSNOVNE METODE I MOGUĆNOSTI	
Slaviša Vuković, Saša Mijalković, Goran Bošković	117
BEZBEDNOSNA ARHITEKTURA I PROBLEMI POSLERATNOG KOSOVA I METOHIJE KAO IZAZOVI REGIONALNOJ BEZBEDNOSTI	
Slađana Đurić	133
TESTOVI IZ ORIJENTIRINGA U PROCENI USPEHA PRIPADNIKA POLICIJE U TERENSKOJ OBUCI	
Boban Milojković	149
UTICAJ ETOSA MUŠKOSTI NA POLOŽAJ ŽENA U POLICIJI	
Zoran Kesić	165
UTVRĐIVANJE VREMENA NASTUPANJA SMRTI – KRIMINALISTIČKO-FORENZIČKI ASPEKTI	
Darko Marinković, Aleksandar Stevanović	177

PRINCIP UNIVERZALNE KRIVIČNE NADLEŽNOSTI

*Tijana Šurlan

Kriminalističko–policijska akademija, Beograd

Sažetak: Princip univerzalne krivične nadležnosti je jedno od tipičnih načela međunarodnog javnog prava. U punoj meri oslikava specifičnosti međunarodnog javnog prava kao samosvojnog sistema pravnih normi i karakter veze koju gradi s unutrašnjepравnim sistemima. Njegovo poreklo datira iz perioda klasičnog međunarodnog prava i prirodni je izdanak oslonca koje je međunarodno pravo tražilo u sudskim mehanizmima država. Kako je jurisdikcioni ogranak međunarodnog prava u oblasti međunarodnog krivičnog prava najteže i najspornije nastajao, jasno je da je procesuiranje počinioca međunarodnih krivičnih dela moralo biti povereno nacionalnim sudovima država. Pravni osnov tako opisanog odnosa zasniva se na principu univerzalne krivične nadležnosti. U okviru ovog rada analiziraju se koncept tog načela, njegovi glavni elementi, funkcionisanje i sklonost država ka pozivanju na to načelo.

Ključne reči: međunarodno javno pravo, međunarodno krivično pravo, princip, nadležnost, međunarodna krivična dela, sudovi unutrašnje nadležnosti, sudovi međunarodne nadležnosti.

1. Uvod

Princip univerzalne krivične nadležnosti tipično je načelo međunarodnog javnog prava. Terminološko određenje se često zadržava na skraćenom izrazu univerzalna nadležnost ili princip univerzalnosti. No, moglo bi se terminološkom određenju, koje je izabrano u ovom radu, zameriti ne da sadrži pojmovni višak, već manjak, te insistirati na punom iskazu kojim bi se potpuno odredila ta vrsta nadležnosti rečima – međunarodnopravna univerzalna krivična nadležnost država.

O rasponu ta tri modela moguće je govoriti načelno, te se odlučiti za jedan od njih (Krstić, 2007).¹ Sumarni izraz princip univerzalnosti je sasvim odgovarajući u situacijama kada je jasno o kojoj materiji se govori (Kreća, 2010), te nesporno da je u okviru šire teme nadležnosti države, jedna od njih i univerzalna nadležnost, a da univerzalna nadležnost u čistom i nesumnjivom vidu može biti primenjena samo na norme preemptornog karaktera.

* E-mail: tijana.surlan@kpa.edu.rs

¹ Međunarodnopravna terminologija koristi i izraze „univerzalna nadležnost za teške povrede ljudskih prava“, „univerzalna nadležnost za teške povrede humanitarnog prava“. Ti izrazi su više u duhu međunarodnog javnog prava, te mogu asociirati i na međunarodnu građansku odgovornost.

Uvođenjem odredbe „krivična“ u prethodni model, nadležnost se jasno sužava na materiju krivičnog prava. Jasno je da je reč o nadležnosti za procesuiranje izvršilaca krivičnih dela. Time se pravi neophodno razlikovanje u odnosu na građansku odgovornost države. Naime, do sada nije razvijena univerzalna nadležnost u odnosu na odgovornost države u međunarodnom građansko-pravnom smislu (*actio popularis*) (Inazumi, 2005). Iako bi u mnogim slučajevima i ta vrsta nadležnosti bila poželjna, u nekima čak neophodna (kršenje peremptornih normi), klasični princip imuniteta države onemogućava sprovođenje tog načela u materiji međunarodne građanskopravne odgovornosti. I pored toga, potpuna i dosledna primena normi međunarodnog prava morala bi dovesti do toga.²

Uvođenjem u izraz i odrednice „međunarodnopravna“, kao i „država“, najtačnije i najpotpunije se uobličava funkcija i pravna osnova tog načela. No, čini se da je ipak moguće lišiti se tih izraza shvatanjem da univerzalna nadležnost *per se* može figurirati samo u korpusu međunarodnopravnih normi, te da je jasno da pripada državama.

Ipak, isticanjem međunarodnopravnog karaktera tog načela, u sprezi s opredeljenjem ka krivičnoj materiji, neposredno zaključivanje usmerava ka međunarodnim krivičnim delima, što je i jedini ispravni zaključak.

Pored već istaknutog u uvodu, autorka ovog rada podvlači da se priklanja užem određenju, štedeći koncentraciju i prostor, s nadom da nepreciznost neće ići na uštrb jasnoće.

2. Normativna pozicija

Početni stav u analizi principa univerzalne krivične nadležnosti opredeljen je njegovim pozicioniranjem u međunarodno javno pravo, te specifičnije međunarodno krivično pravo. U odnosu na nacionalne krivičnopravne sisteme, međunarodno krivično pravo se bitno razlikuje u izvorima prava. Kao oblast međunarodnog javnog prava ono neminovno prati katalogizaciju izvora prava *genusne* oblasti kojoj pripada. Načela međunarodnog prava, međutim, ne pojavljuju se ni u jednoj, do sada poznatoj formalnoj katalogizaciji. Nije zgoreg i na ovom mestu podvući opšta pravna načela koja priznaju prosveteni narodi, kao supsidijarni glavni izvor naveden u članu 38 Statuta Međunarodnog suda pravde. Za razliku od tih načela, međunarodnopravna načela su izvorna i autohtona načela međunarodnog javnog prava. Njihova normativna pozicija, međutim, nije određena u katalogu izvora međunarodnog prava, već u katalogu kategorija normi. Tako govorimo o međunarodnim principima (načelima), peremptornim normama (kognitivnim, *jus cogens*), te obavezama karaktera *erga omnes* (*obligations erga omnes*). Te tri kategorije se nalaze na vrhu hijerarhijske strukture pravnih pravila međunarodnog prava (Koskeniemi, 1997). Sledeći nivo zauzimaju međunarodnopravne norme, koje se potom mogu rangirati prema različitim kriterijumima (prava, obaveze; imperativi, dispozitivi; regionalne, univerzalne itd.)

² U odnosu na tu temu uputno je pogledati aktuelni slučaj pred Međunarodnim sudom pravde Jurisdikcioni imuniteti države (*Nemačka v. Italija*), započet u decembru 2008. godine.

S pravom se mogu postaviti pitanja porekla načela, pravno stvarajuće tehnike, te autoriteta koji može o tome meritorno odlučivati (Bartoš, 1954). U teoriji postoje mnogobrojna neslaganja, suprotstavljeni stavovi koji decenijama ne dolaze do tačke presecanja (Fitzmaurice, 1957; Schwarzenberger, 1955). Rasprava se podjednako vodi i o tome da li načela proizlaze i generalizuju se iz mase normi kao njihova rezultanta (Cassese, 2001; Brownlie, 2003), ili pak, oni predstavljaju utemeljenje i usmerenje za nastajanje normi kojima se konkretizuju i operacionalizuju (Kolosov & Kuznecov, 1997; Avramov i Kreća, 1999).

No, bez obzira na metodološko usmerenje autora ka iznalaženju načela, te njegove sadržine, bilo da se primenjuje metoda dedukcije, bilo indukcije, jasno je da kategorija načela mora imati svoje formalnopravno mesto u nekom od izvora međunarodnog prava.

U vidu načela, bez obzira na to da li je proizvod pravnih normi ili smernica za uvođenje pravnih normi, princip univerzalne krivične nadležnosti jeste neophodan element sistema međunarodnog javnog prava. Međunarodno pravosuđe nije nastajalo paralelno s pravilima međunarodnog prava (Šurlan, 2010). Zapravo, specifičnost pravila međunarodnog javnog prava nije od samog početka nastajanja (klasičnog) međunarodnog prava iziskivala i sudski mehanizam koji bi meritorno rešavao pravne sporove. U odnosu na materiju krivičnog prava ideja pravosudnog organa je bila još nekompatibilnija suverenitetu država, koje su čvrsto držale nadležnost nad krivičnopravnim procesuiranjem i kažnjavanjem. Dugo vremena međunarodno pravo je podržavalo takav koncept, prepuštajući državama isključivo krivičnopravno procesuiranje, pa čak i u materiji krivičnih dela koja nastaju grubim kršenjem najviših normi međunarodnog prava. U tom pravcu su kreirana pravna pravila, prepuštajući državama pravo ili obavezu da procesuiraju izvršioce krivičnih dela. U okviru te logike, a prateći razvoj međunarodnog prava i uočavajući postojanje određenih normi koje su veće vrednosti, snage ili značaja za međunarodnopravni sistem, kristalisan je stav da za povredu određene vrste normi međunarodnog prava svaka država mora biti snabdevena pravom da procesuiru pojedince koji su svojim radnjama prekršili te norme. Stoga je princip univerzalne krivične nadležnosti izdanak međunarodnog prava kojim se bitno utiče na kompoziciju nadležnosti u krivičnopravnoj materiji; on je izdanak logike, ideja i vrednosti koje se dokazuju kao vrhunske vrednosti međunarodne zajednice; izdanak je i korpusa pravnih normi čije kršenje mora biti opredeljeno i sankcionisano krivičnopravnom odgovornošću.

Sudija Međunarodnog suda pravde Gijom, u svom izdvojenom mišljenju povodom Presude u slučaju *Nalog za hapšenje*, ističe da se poreklo tog principa vezuje za misli Huga Grocijusa i Kovaruviasa, navodeći da su još oni uočili da je nedopustivo omogućiti miran život onome ko je na drugoj teritoriji počinio stravične zločine. Prema njihovom shvatanju, procesuiranje ili ekstradicija je obaveza država shodno maksimi *aut dedere, aut punire*. No, uobličavanje nacionalnih krivičnih prava u XVIII veku u zapadnoj Evropi išlo je ka izgradnji čvrstih, rigidnih i preciznih sistema, te su oni predstavljali jaku opoziciju međunarodnom poimanju univerzalističkog pristupa. Sudija Gijom ističe da je Bekaria promovisao stav da krivično delo može biti procesuirano samo tamo gde je počinjeno. Razvoj krivičnog prava tekao je uporedo s učvršćivanjem suvereniteta

država, a manifestacija krivičnopravne moći je važan aspekt suvereniteta. Posle Drugog svetskog rata princip univerzalne krivične nadležnosti dobija novi zamah (Cryer *et al.*, 2008; Than & Shorts, 2003). Konsenzus koji je postignut o okončanju nekažnjivosti pojedinaca za izvršena teška kršenja humanitarnog prava i ljudskih prava uslovio je konsenzus i u shvatanju univerzalne nadležnosti.

Princip univerzalne krivične nadležnosti ima svoj normativni izraz, u vidu i prava i obaveze, u korpusu običajnog i ugovornog međunarodnog prava. U teoriji se tim povodom izgradio stav da treba razlikovati princip univerzalne krivične nadležnosti kao načelo običajnog prava od principa univerzalne krivične nadležnosti normiranog i preciziranog u okviru različitih međunarodnih ugovora.

Prihvaćeno je kao opšte gledište da je princip univerzalne krivične nadležnosti danas uobličien kao običajopravna kategorija (Kress, 2006; Sunga, 1997). No, ni taj stav nije lišen stalnih preispitivanja (Krstić, 2007). Jedan od najvažnijih slučajeva (ako ne i najvažniji) pred Međunarodnim sudom pravde u okviru koga je razmatran princip univerzalne krivične nadležnosti je slučaj *Naloga za hapšenje iz 2000. godine* (Orakhelashvili, 2002).³ Slučaj je pokrenula Demokratska Republika Kongo protiv Belgije, zbog otvaranja postupka protiv tadašnjeg kongoanskog ministra inostranih poslova Jerodije Ndomasija, no za dela koja je počinio pre nego što je postavljen za ministra. Okosnicu slučaja su činili instituti imuniteta – na koji se pozivao Kongo braneci sebe i štiteci svog aktuelnog predstavnika vlasti, i univerzalne krivične nadležnosti – na koju se pozivala Belgija.⁴ Naime, Belgija je smatrala da primenom principa univerzalne krivične nadležnosti ima pravo da procesuiru Jerodiju za teško kršenje međunarodnog humanitarnog prava, te izvršenje međunarodnih krivičnih dela, dok je Kongo insistirao na primeni instituta imuniteta i zaštiti koju predstavnici država uživaju zahvaljujući tom institutu. Primena oba instituta je otvorila raspravu o tim pojmovima i njihovim sadržinama i pokazala u kojoj se meri stavovi razlikuju, a da je pritom svaki od njih bio zasnovan na valjanoj argumentaciji.

I pored toga što je rešavajući taj slučaj Međunarodni sud pravde primat dao razmatranju pitanja imuniteta, te odluku temeljio na dejstvu imuniteta, zbog čega nije ni imao prilike da meritorno uzme u razmatranje primenu principa univerzalne nadležnosti – i to prevashodno njegove podvrste *in absentia*, ovaj slučaj je ipak izuzetno značajan za analizu i poimanje tog načela (Zuppi, 2003).

³ Pored ovog slučaja, a povodom primene principa univerzalne krivične nadležnosti, pred Međunarodnim sudom pravde pokrenut je i postupak Konga protiv Belgije (*Certain Criminal Proceedings in France – Republic of the Congo v. France*) 2003. godine, ali je 2010. na zahtev Konga povučen.

⁴ Zarad efikasnog odgovora na međunarodno pravne obaveze i učvršćivanje pravnog osnova primene principa univerzalne krivične nadležnosti Belgija je usvojila Zakon o ratnim zločinima 1993, izmenjen 1999. Posle podizanja optužnice protiv kongoanskog ministra inostranih poslova usledila je serija optužnica protiv aktuelnih visokih predstavnika država. Pokrenute su istrage i podizane optužnice između ostalog i protiv Jasera Arafata (Palestina), Fidela Kastro (Kuba), Lorena Gbagboa (Obala slonovače), Hisena Habrea (Čad), Sadama Huseina (Irak), Denisa Nguesoa (Kongo), Augusta Pinočea (Čile), Hašima Rafsandžanija (Iran), Arijela Šarona (Izrael), Džordža Buša (ŠAD), Dika Čejnija (ŠAD), Kolina Paule (ŠAD), Normana Svarckopfa (ŠAD). U svim navedenim slučajevima u pitanju je bila primena principa univerzalne krivične nadležnosti *in absentia*. Žestok otpor država takvom angažmanu Belgije doveo je do toga da Belgija pristupi izmenama tog zakona, te ukinu mogućnost pokretanja postupaka *in absentia* (Luban, 2004). Odlučnost Belgije u toj materiji manifestuje se i pokretanjem postupka protiv Senegala pred Međunarodnim sudom pravde zbog ne procesuiranja bivšeg čadskog predsednika Hisena Habrea, kao i ne dozvoljavanjem Belgiji da pred svojim sudom, primenom principa univerzalne krivične nadležnosti, sprovede krivični postupak – International Court of Justice (*Questions relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal)*, Application of 16 February 2009).

Analizirajući princip univerzalne krivične nadležnosti, *ad hoc* sudija Belgije u tom slučaju, Kristin van den Vingert u svom izdvojenom mišljenju iznosi stav da u međunarodnom pravu ne postoji opšte prihvaćena definicija principa univerzalne nadležnosti, ni u običajnom ni u ugovornom pravu. Svoj stav potkrepljuje tvrdnjom da se države koje su postupale na osnovu tog načela nisu na njega pozivale prema običajnom pravom određenju, već vezivanjem ili za ugovore ili za odredbe nacionalnih zakonodavstava.

Preovlađujući stav ipak podržava shvatanje da princip univerzalne krivične nadležnosti ima svoje utemeljenje u normama običajnog prava (Krstić, 2007; Ratner & Abrams, 2001). Analizirajući običajni karakter tog načela, Ivana Krstić navodi „da je negde oko 125 država implementiralo neki oblik univerzalne nadležnosti za pojedine zločine, uglavnom za ratne zločine učinjene u međunarodnom sukobu i za akte mučenja, a na tom spisku se nalaze visoko razvijene zemlje“ (Krstić, 2007). Takođe, zaključuje da, i pored toga što države nisu rade da primenjuju to načelo s jedne strane, one s druge strane ne ulažu ni proteste, s izuzetkom Čilea u slučaju Pinoče, te Konga u slučaju Jerodije, ali u ovom drugom slučaju tako što se poziva na dejstvo imuniteta, a ne osporava princip univerzalne nadležnosti (Krstić, 2007).

Krećući se logikom materijalnopravnog utemeljenja međunarodnih krivičnih dela u oblastima međunarodnog humanitarnog prava i međunarodnog prava ljudskih prava, oportuno je pozabiviti se tim oblastima i kao glavnim normativnim utemeljenjem principa univerzalne krivične nadležnosti.

U domenu međunarodnog humanitarnog prava princip univerzalne krivične nadležnosti kreiran je u vidu običajnog pravila. Naravno, on se primenjuje isključivo na međunarodna krivična dela, te njihovo međunarodno humanitarno pravno utemeljenje. Običajni status tog načela prepoznat je i u obimnoj studiji *Običajno međunarodno humanitarno pravo*, kao najcelovitijem i najsveobuhvatnijem pregledu međunarodnog običajnog humanitarnog prava koje je do sada izvršeno (Henckaerts & Doswald-Beck, 2005). Naime, to pravilo je formulisano na sledeći način:

Pravilo 157: *Države imaju pravo da vrše univerzalnu jurisdikciju u svojim nacionalnim sudovima nad ratnim zločinima.*

Princip univerzalne krivične nadležnosti u domenu običajnog prava važi kao supsidijaran princip, čija se primena mobilise tek kada države primarne ili prioritetne nadležnosti ne pokazuju intenciju manifestacije svoje ingerencije (dakle, prevashodno princip teritorijalnosti, potom aktivni personalni princip, pasivni personalni princip, te princip zaštite).

Na ovom mestu nije suvislo podvući, mada će o tome biti još reči dalje u tekstu, da je u domenu običajnog prava princip univerzalne krivične nadležnosti konstruisan kao pravo.

U oblasti ugovornog međunarodnog humanitarnog prava to načelo je nesumnjivo određeno (Sandoz, 2008). Naime, međunarodno humanitarno pravo u svom korpusu normi sadrži nedvosmisleno određenje principa univerzalne nadležnosti i to kao obaveze (Bottini, 2004). U ženevskim konvencijama iz 1949, kao i u Dopunskom protokolu I iz 1977. godine, normirana je obaveza država za pronalaženje i procesuiranje lica osumnjičenih da su izvršila ili naredila da se izvrši neka od

teških povreda konvencije bez obzira na državljanstvo.⁵ Iako su, prema tim konvencijama, države u obavezi da svoja nacionalna zakonodavstva upodobе s konvencijama, činjenica da nacionalno krivično pravo ne poznaje međunarodna krivična dela nije opravdavajuća; u tom slučaju se moraju neposredno primeniti odredbe međunarodnog prava. Određenje usvojeno u ugovorima međunarodnog humanitarnog prava odstupa od običajnog pravnog rešenja pozicioniranjem u kategoriju obaveze. Dok običajno pravno rešenje dopušta državama da zasnuju nadležnosti i kada nisu teritorijalno niti personalno nadležne, u toj varijanti države su obavezane da istražuju teške povrede međunarodnog humanitarnog prava i da pristupe procesuiranju. Takvo rešenje je neposredna posledica iskustva utočišta koje su zločinci iz Drugog svetskog rata pronalazili u drugim zemljama, te u njima potom živeli nesmetano. Da bi se izbegao takav scenario, države potpisnice se obavezuju na istragu i procesuiranje, uz mogućnost da, ukoliko nisu sposobne ili voljne da procesuiraju, nadležnost prepuste nekoj drugoj državi. Svest o tome da će osumnjičeni za ratne zločine pobeći iz zemlje koja bi primarno bila nadležna, doprinela je odluci da se univerzalna krivična nadležnost podigne na nivo obaveze. Ipak, takvo rešenje je karakteristično samo za međunarodno humanitarno pravo.

U oblasti ljudskih prava, u skladu s genezom celokupnog međunarodnog prava ljudskih prava, princip univerzalne krivične nadležnosti nije se razvijao u vidu običajnog pravila. Stoga se normativno utemeljenje u toj oblasti nalazi samo u okviru konvencija i to specijalizovanih, a ne u opštim konvencijama iz oblasti ljudskih prava. Univerzalna krivična nadležnost je predviđena u Međunarodnoj konvenciji o suzbijanju i kažnjavanju zločina aparthejda iz 1973. godine, Konvenciji protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja iz 1984. godine i u Konvenciji o zaštiti svih lica od prisilnog nestanka iz 2006. godine.⁶ Karakteristike bi bile da države imaju pravo da apliciraju univerzalnu nadležnost, ali ne i obavezu, dok bi se procesuiranje *in absentia* primenjivalo u domenu istrage i prikupljanju dokaza, uz mogućnost zahteva za ekstradiciju ukoliko država u kojoj se osumnjičeni nalazi ne pokreće protiv njega postupak primenom principa *aut dedere, aut punire*.

Kao karakterističan međunarodnopravni princip mora se čitati i u odnosu na druga karakteristična načela međunarodnog krivičnog prava kao oblasti međunarodnog javnog prava – princip legaliteta, princip nezastarivosti, princip komplementarnosti, princip *ne bis in idem*. Odnos između načela doprinosi pravilnijem shvatanju cele oblasti međunarodnog krivičnog prava. U relaciji optiranja pristupima materijalna pravda – striktna legalnost uvođenje principa univerzalnosti čini da zaključak prevagne na jednu stranu.

Postojanje tog načela u funkcionisanju međunarodnog prava, te time i njegova važnost, odnosno značaj potkrepljuju se njegovim uvođenjem u različite odluke, rezolucije međunarodnih organizacija, međunarodnih nevladinih organizacija, kao i u

⁵ Prva ženevska konvencija iz 1949. godine u članu 49, Druga ženevska konvencija iz 1949. godine u članu 50, Treća ženevska konvencija iz 1949. godine u članu 129, Četvrta ženevska konvencija iz 1949. godine u članu 146, Dopunski protokol I u članu 85 (1).

⁶ Detaljan spisak ugovora koji sadrže klauzulu univerzalne nadležnosti videti u: International Court of Justice, Arrest Warrant of 11 April 2000. (*Democratic Republic of Congo v. Belgium*), Judgment of 14 February 2002, Opinion Individuel de M. Guillaume, President, par. 8

okviru projekata eksperata ili doktrine (detaljan pregled tih akata videti u: Krstić, 2007). Ideja koja je u osnovi svih tih akata jeste da su savremeno društvo i svet u kome živimo doneli odluku da okončaju nekažnjivost, i to posebno visokih državnih predstavnika. U sklopu te težnje je i otvaranje mogućnosti, stvaranje potencijala za procesuiranje promovisanjem principa univerzalne nadležnosti.

3. Sadržina principa

Princip univerzalne krivične nadležnosti označava pravo svake države da uspostavi krivičnopravnu nadležnost u odnosu na izvršeno međunarodno krivično delo, nezavisno od mesta na kome se zločin odigrao, kao i od državljanstva počinioca i žrtve (Zahar & Sluiter, 2008). Logika tog načela je da se spreči izmicanje pravdi, obezbedi zaštita vrhunskih zajedničkih interesa međunarodne zajednice i sankcionišu teške povrede međunarodnog humanitarnog prava i međunarodnog prava ljudskih prava, u situacijama kada država koja ima primarnu nadležnost to ne čini (bilo da nije sposobna, bilo da nije voljna). Princip univerzalne krivične nadležnosti u osnovi je bio zasnovan na okolnosti nepostojanja međunarodnih krivičnih sudova, te se funkcija međunarodne pravde imala ostvarivati pozajmljivanjem sudskih organa od država. No, prioritetna činjenica – da su države primarne nadležnosti (teritorijalne ili personalne) izbegavale da procesuiraju svoje državljane osumnjičene da su počinili međunarodne zločine, iako daje osnova za procesuiranje i same države zbog kršenja obaveze zaštite, te sankcionisanje kršenja normi karaktera *jus cogens*, kao i *obligationes erga omnes*, suštinski je promovisala princip univerzalne individualne krivične odgovornosti.

Dela koja države po pravilu ne procesuiraju su dela u kojima učestvuju one same i koja proističu iz politike koju one vode (bilo da govorimo o zvaničnoj i otvorenoj državnoj politici, bilo prikrivenoj, bilo politici jednog dela državnog aparata ili entiteta koji poseduju privremeni, prelazni ili krnji subjektivitet u međunarodnom pravu, kao, na primer, ustanici, narodnooslobodilački pokreti i sl.). Sva međunarodna krivična dela u osnovi predstavljaju kršenje materijalnopravnih odredaba međunarodnog javnog prava. No, kako su važnost i vrednost tih odredaba vrhunske, pored međunarodne građanske odgovornosti država uvedena je i međunarodna krivična odgovornost pojedinca. U osnovi, i država i pojedinac krše isti skup normi međunarodnog javnog prava, ali odgovaraju prema različitim vrstama odgovornosti. Te dve vrste odgovornosti u pozitivnom međunarodnom pravu definisane su potpuno odvojeno jedna od druge iako sistemskim tumačenjem sasvim jasno uočavamo da podjednaku odgovornost snose obe kategorije subjekata. Ipak, ovde je potrebno podvući da, ni u korpusu normi, niti u dosadašnjoj praksi te dve vrste odgovornosti nisu stavljane u korelaciju. Kategorija normi koje se krše izuzetno je važna zarad uočavanja na koja krivična dela se može primeniti princip univerzalne nadležnosti.

Upravo stoga, univerzalnu krivičnu nadležnost prevashodno treba vezivati za karakteristike krivičnih dela, za dela koja ugrožavaju i opšte i zajedničke interese celokupne međunarodne zajednice (*delicta juris gentium*) (Bottini, 2004; The Princeton Principles on Universal Jurisdiction, Principle 1.1, 2001). Razvoj kataloga krivičnih dela, na koja se to načelo može primenjivati, pratio je nastajanje i uobličavanje pojedinih radnji u kategoriju krivična dela – ratni zločini, piraterija, ropstvo i trgovina robljem (Schabas, 2004).

Svoj najčistiji izraz princip univerzalne nadležnosti ostvaruje u odnosu na piratstvo (Abi-Saab, 2003). Konstitutivni element tog dela je njegovo počinjenje na teritoriji van nacionalnih suvereniteta, tako da je zbog pravne nemogućnosti uspostavljanja teritorijalne nadležnosti i realne nemogućnosti vršenja personalne nadležnosti, jedini način zasnivanja nadležnosti bio primena principa univerzalne nadležnosti.⁷ Danas se katalog dela nesumnjivo poklapa s delima koja se označavaju kao *core international crimes* (Inazumi, 2005).

Vezivanje principa univerzalne nadležnosti za međunarodna krivična dela pretpostavlja jasan stav o pojmu i kategorijama međunarodnih krivičnih dela. Pojam međunarodnog krivičnog dela, pak, predstavlja posebnu, veliku i složenu temu međunarodnog javnog prava i okosnica je celokupne njegove oblasti – međunarodnog krivičnog prava. Takođe, pojam međunarodnog krivičnog dela povod je velikih neslaganja i nerazumevanja (Kreća, 2010; Stojanović, 2004; Jovašević, 2004; Marković, 1965; Naqvi, 2010; Kress, 2000; Bassiouni, 2008; May, 2005; Cryer *et al.*, 2008). Stoga je nemoguće upustiti se u raspravu povodom pojmovnog određenja međunarodnog krivičnog dela. No, kako tema principa univerzalne nadležnosti to nesumnjivo zahteva, utoliko će se ovde upotrebiti samo gotova formula međunarodnog krivičnog dela, u maniru međunarodne javnopravne škole mišljenja. Međunarodna krivična dela predstavljaju inkriminatorni izraz osnovnih načela i vrednosti međunarodne zajednice, preciziranih u vidu kogentnih pravila međunarodnog humanitarnog prava i ljudskih prava. Međunarodna krivična dela su utemeljena na normama *jus cogens*, a i sama pripadaju korpusu normi *jus cogens*.

Stoga, princip univerzalne krivične nadležnosti dejstvuje samo na tako određena međunarodna krivična dela. Drugim rečima, krivična dela koja sadrže element inostranosti i za čije je suzbijanje i kažnjavanje takođe zainteresovana međunarodna zajednica, ali koja nisu utemeljena na kogentnim pravilima, niti sama predstavljaju kogentno pravilo, ne potpadaju pod princip univerzalne krivične nadležnosti. Ta kategorija krivičnih dela, koja poseduju međunarodnopravnu regulativu kojom se ugovara saradnja država u borbi s kriminalom, vrlo često potpada pod dejstvo načela *aut dedere, aut punire*. No, dejstvo načela *aut dedere, aut punire* i principa univerzalne krivične nadležnosti, iako povezano, nije identično. Princip univerzalne krivične nadležnosti u sebi stapa i efekat principa *aut dedere, aut punire*. Ipak, načelo *aut dedere, aut punire* ne odnosi se isključivo na međunarodna krivična dela, već je postavljeno značajno šire i u odnosu na dela koja nisu međunarodna krivična dela. Da bi bilo funkcionalno, to načelo mora biti uneto u ugovor, te se mora primenjivati prema pravilima o ekstradiciji u skladu s konkretnim ugovorom kojim je propisano. Načelo *aut dedere, aut punire* uneto je, na primer, u niz ugovora posvećenih različitim aspektima terorizma (Konvencija o suzbijanju nezakonite otmice vazduhoplova iz 1970, Konvencija američkih država o sprečavanju i kažnjavanju akata terorizma koji imaju oblik zločina protiv međunarodno zaštićenih lica i, s tim u vezi, ucena koje su

⁷ International Court of Justice, Arrest Warrant of 11 April 2000. (*Democratic Republic of Congo v. Belgium*), Judgement of 14 february 2002, Joint Separate Opinion of Judges Higgins, Kooijmans and Buergenthal, par. 61; International Court of Justice, Arrest Warrant of 11 April 2000. (*Democratic Republic of Congo v. Belgium*), Judgement of 14 february 2002, Opinion Individuel de M. Guillaume, President, par. 5

od međunarodnog značaja iz 1971, Međunarodna konvencija o uzimanju talaca iz 1979, Konvencija o zaštiti nuklearnog materijala iz 1980, Međunarodna konvencija o suzbijanju terorističkog bombardovanja iz 1997, Međunarodna konvencija o suzbijanju finansiranja terorizma iz 1999) (Bajagić, 2000).

Princip univerzalne krivične nadležnosti, kao što je prikazano, primenjuju nacionalni sudovi kada nisu nadležni ni po teritorijalnoj, niti po personalnoj nadležnosti, već posredstvom karaktera dela i povrede opšteg interesa međunarodne zajednice. Važno je naglasiti da je princip univerzalne krivične nadležnosti ispoljavao pun kapacitet u periodu kada nije bilo međunarodnih krivičnih sudova. Međunarodni krivični sudovi koji su do danas postupali bili su *ad hoc* karaktera, osnovani za konkretne potrebe i svoju nadležnost su vezivali za druge parametre, tako da do sada u praksi nije bilo prilike za pozivanje na univerzalnu nadležnost od strane međunarodnog krivičnog suda (Schabas, 2004). Posle osnivanja Međunarodnog krivičnog suda otvoreno je pitanje opstanka i relacije principa univerzalne nadležnosti i Međunarodnog krivičnog suda. Opšti stav je da taj sud nije anulirao princip univerzalnosti, da države i dalje imaju nepromenjeno pravo da apliciraju princip univerzalne krivične nadležnosti i da funkcija Suda i nije da u potpunosti preuzme sve potencijalne slučajeve međunarodnih krivičnih dela. Nadležnost Suda je opredeljena logikom teritorijalne i personalne veze države članice Statuta i osumnjičenog, uz dodatno uvođenje principa komplementarnosti, koji u osnovi prati logiku principa univerzalnosti – ukoliko država primarne nadležnosti nije u mogućnosti ili odbija da uspostavi nadležnost, tada nadležnost preuzima Međunarodni krivični sud. U teoriji se razvija rasprava da li se Sud može pozvati na primenu principa univerzalne krivične nadležnosti u odnosu na države koje nisu pristupile Rimskom statutu (Bekou & Cryer, 2007; Kaul, 2002; Bottini, 2004). U optiranju *pro* ili *contra*, stav koji treba smatrati ispravnim je da princip univerzalne nadležnosti treba primenjivati na relaciji međunarodno pravo – nacionalni sud primenom pravila opšteg međunarodnog prava. Shodno tome, Međunarodni krivični sud, kao samosvojno međunarodno telo, osnovano međunarodnim ugovorom, treba da proizvodi dejstvo samo u odnosu na ugovorne strane i u granicama odredbi ugovora. Pravila tumačenja ugovornog prava sasvim jasno određuju kada se dejstvo ugovora proširuje na države koje nisu ugovorne strane i ta logika se ne može primeniti u slučaju principa univerzalne krivične nadležnosti (Grover, 2010).

Rezon koji leži u osnovi principa univerzalne nadležnosti je sam po sebi ispravan. Ipak, njegova primena, tj. oprecionalizacija može se pokazati kao dosta zahtevan zadatak, koji lako može otvoriti vrata zloupotrebi prava (Reydams, 2011; Cryer *et al.*, 2008). U ideji univerzalne nadležnosti dolazi do mešanja rezona materijalnog prava, te karakteristika međunarodnih krivičnih dela i pravila procesnog prava koja, iako precizna, vrlo često mogu doći u sukob s drugim pravilima o zasnivanju nadležnosti. U pogledu primene principa univerzalne krivične nadležnosti, najosetljivije je pitanje sukoba normi dve ili više država zbog različite kvalifikacije dela, te, shodno tome, i pitanje uspostavljanja nadležnosti (na primer, da li će se ubistvo više osoba podvesti pod genocid, te aplicirati pravilo o univerzalnoj nadležnosti, ili će biti smatrano za višestruko ubistvo kao „obično“ a ne međunarodno krivično delo, te aplicirati bilo personalna bilo teritorijalna nadležnost i, na osnovu toga, postaviti zahtev za ekstradiciju (Palević, 2007).

Zamka za doslednu primenu principa univerzalne krivične nadležnosti, u koju se lako upada, ogleda se u neusklađenosti definicija međunarodnih krivičnih dela, te u različitom odnosu međunarodnog i unutrašnjeg prava i različitim modelima primene međunarodnog prava u nacionalnim sistemima (Majić, 2009; Đajić, 2004). S pravom se može postaviti pitanje da li se princip odnosi na primenu unutrašnjeg krivičnog prava, ili pak, na primenu međunarodnog krivičnog prava. Norme nacionalnih krivičnih zakona, u idealnoj varijanti, trebalo bi da budu unificirane jer počivaju na istom (ili barem vrlo sličnom) materijalnom utemeljenju. No, one to nisu. U interesu je svake države, posebno države članice Rimskog statuta, da svoje nacionalno zakonodavstvo uskladi s odredbama tog međunarodnog ugovora.

Ukoliko pažnja ostane usmerena samo na temu međunarodnog javnog prava, kako je opredeljeno za potrebe ovog rada, primedba koja proističe iz prethodnih naznaka je da ni definicije međunarodnih krivičnih dela unutar međunarodnog javnog prava nisu unificirane. I zaista, postoji sloboda da se prilikom kreiranja svakog statuta nekog međunarodnog krivičnog suda najpre rediguje definicija međunarodnih krivičnih dela, pa čak i da se različito katalogizuju, u skladu s dogovorom strana koje formiraju statut, a na osnovu materijalnopravnog utemeljenja međunarodnog humanitarnog prava i prava ljudskih prava. Okvir, pak, koji je ograničavajući, pored hijerarhijski viših normi, jeste okvir međunarodnog običajnog prava, koji deluju ili usmeravajuće – ukazujući na konstitutivne elemente koji se moraju i one koji se mogu usvojiti, ili izvorno – direktnim preuzimanjem gotove definicije iz fonda običajnopравnih odredbi. Običajnopравne norme, posebno one kojima se opredeljuju međunarodna krivična dela, zadovoljavaju zahtev univerzalnosti, te je, stoga, posredstvom tog izvora prava princip legaliteta zadovoljen.

Običajnopравnim normama uvek treba pristupiti s dodatnom merom opreza i priklanjati im se samo u slučajevima kada su duboko i nesumnjivo utemeljene (International Law Association, 2000). Takav pristup ka običajnopравnoj redakciji međunarodnopравnih normi, pa i međunarodnih krivičnih dela svoj formalni izraz dobio je u Izveštaju Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija povodom studije eksperata izvršene prilikom rada na kreiranju *ad hoc* Tribunala za bivšu Jugoslaviju (United Nations, 1993).

4. Primena principa

Pored opšteg izraza principa kojim se ustanovljava univerzalna nadležnost, međunarodno pravo nije razvilo dodatne kriterijume kojima bi se bliže odredilo u kojim situacijama je najprikladnije posezati za tim načelom. Ipak, izvjesni dodatni kriterijumi se kristališu, mada više od strane naučnika, nego prakse.⁸ Tako, na

⁸ Videti institucionalizovan stav teorije: Institut de Droit international, Dix-septième commission: La compétence universelle en matière pénale à l'égard du crime de génocide, des crimes contre l'humanité et des crimes de guerre, Rapporteur: M. Christian Tomuschat, Krakow Session, 2005, www.idi-ii.org; Stav međunarodne organizacije: African Union, The Executive Council, 13th Ordinary Session, 24–28. June 2008., EX.CL/411(XIII), Report of the Commission on the Use of the Principle of Universal Jurisdiction by some Non-African States as recommended by the Conference of Ministers of Justice/Attorneys General, www.africaunion.org

primer, Brumhol kao opredeljujuće dodatne kriterijume navodi prevashodno prisustvo optuženog na njenoj teritoriji, potom dostupnost dokazima i mogućnost prikupljanja dokaza, ozbiljnost dela, stanje u državi koja bi primarno zasnivala nadležnost, kao i odnos s tom državom (Broomhall, 2003).

Primena principa univerzalne nadležnosti posebnu specifičnost pokazuje u pogledu različitih stavova da li se princip primenjuje u svom „čistom“ obliku, te se postupak može voditi i bez prisustva okrivljenog, ili je neophodno da se osumnjičeni nalazi pred pravosudnim organima države. Profesor Kreća univerzalnu nadležnost određuje isključivo u odnosu na situaciju kada se optuženi nalazi u pritvoru, te se „otuda kao nadležan za izricanje sankcije pojavljuje sud te države (*forum deprehensionis*) (Kreća, 2010). Razlika u stavovima o toj dilemi pokazuje se toliko velika i dalekosežna da dovodi do proširivanja rasprave u pravcu zalaganja za i protiv shvatanja da univerzalna krivična nadležnost *in absentia* predstavlja samostalan vid zasnivanja nadležnosti, ili pak, samo jedan aspekt principa univerzalne nadležnosti (O'Keefe, 2004).

Potenciranje jednog ili drugog pristupa potiče od osnovnog shvatanja svrhe takvog uspostavljanja nadležnosti. U slučajevima piratstva, na primer, bilo je potrebno pravno uobličiti, tj. ovlastiti one koji uzapte piratski brod da piratima sude prema svom krivičnom pravu, te je to svakako moralo biti uobličeno u vidu prava, a ne obaveze. U tom smislu, logika se naslanjala na okolnost da se pirat već nalazi u pritvoru. Drugačija je logika u temelju današnjih međunarodnih zločina. Ona se ogleda u povredi zajedničkih vrednosti i interesa međunarodne zajednice, te shodno tome i ovlašćuje svaku državu da pribegne sankcionisanju takvih povreda, dok u određenim situacijama i obavezuje.⁹ Iako bi dosledno sprovedena logika išla u prilog nadležnosti *in absentia*, mogla bi se sukobiti s načelom *ne bis in idem*, te dovesti do apsurdne situacije u kojoj bi nekoliko marljivih država istovremeno vodilo istovetne postupke.¹⁰

Razrešenje te dileme je moguće opredeljenjem pravne prirode principa univerzalne nadležnosti, te ustanovljavanjem da li je ona za države pravo ili obaveza. U teorijskom smislu sasvim je jasno da se ne može propisati obaveza za sve subjekte prava u odnosu na jedan jedinstven slučaj. Ta logika je ugrađena u običajnopравни izraz principa univerzalne krivične nadležnosti. S druge strane, obaveza treba da bude shvaćena u odnosu na primenu primarnih nadležnosti, pa tek ukoliko one nisu aplicirane, može se pozvati na princip univerzalnosti. Priklanjanje varijanti prava svakako da omogućava svakoj državi opredeljivanje prema načelu *case-by-case*. Takva formula, pak, pored pravnih elemenata, u rezon neminovno uvodi i nepravne elemente, te se time uticaj politike legalizuje.

Pomenutu mešavinu materijalnopravnog i procesnopravnog aspekta u pogledu principa univerzalnosti potrebno je dodatno razlučiti. Pored najčešćeg i

⁹ Upravo je taj rezon opredelio Belgiju prilikom izdavanja naloga za hapšenje Jerodije, koji se nije nalazio na njenoj teritoriji. Pored okolnosti žrtvi zločina protiv čovečnosti koji su belgijski državljani, Belgija je svoju univerzalnu nadležnost zasnivala na obavezi propisanoj Četvrtom ženevskom konvencijom, tj. na belgijskom pravu kojim se ta obaveza implementira, te konzistentnošću s običajnim pravom koje daje pravo državama na apliciranje principa univerzalne nadležnosti u odnosu na ratne zločine i zločine protiv čovečnosti. ICJ, Arrest Warrant of 11 April 2000. (Democratic Republic of Congo v. Belgium), Counter Memorial of the Kingdom of Belgium, 28 september 2001, par. 0.26.

¹⁰ Primer pozivanja više država na nadležnost posredstvom primene principa univerzalne nadležnosti nalazimo u slučaju Pinoče – Belgija, Španija i Ujedinjeno Kraljevstvo.

najupadljivijeg aspekta principa univerzalne nadležnosti – procesuiranja pozivom na univerzalnu nadležnost, potrebno je uočiti odnos principa univerzalne nadležnosti i principa legaliteta, uz uočavanje osobenosti principa legaliteta u međunarodnom javnom pravu, koje se ne odnosi samo na preskripciju, već i na tumačenje (Ramcharan, 1997; Gallant, 2008; Bassiouni, 2008).

Teorijski prikazi principa univerzalne nadležnosti uglavnom se ne bave pitanjem koji će konkretno izvor biti primenjen u nacionalnom krivičnom postupku. Stav povodom tog aspekta principa ipak je veoma važan, tim pre što se direktno ukršta s principom legaliteta i principom *ne bis in idem*.¹¹ Baveći se pitanjima koje i kakvo materijalno pravo može zadovoljiti i princip univerzalnosti i princip legaliteta, Sandoz uočava dva moguća modela – direktnu primenu međunarodnopravnih definicija međunarodnih krivičnih dela ili procesuiranje međunarodnih krivičnih dela kao običnih krivičnih dela prateći samo radnje izvršenja (Sandoz, 2008). Iako prvi model ima podršku teorije (Kress, 2006), države nisu sklone direktnoj primeni međunarodnih akata, mada taj model nije sasvim nepoznat. U drugom modelu se čini da su države najspremnije upravo za tu opciju. Međutim, u toj varijanti ne bi bilo sankcionisano pravo delo, te je samim tim verovatno da definicijama običnih krivičnih dela ne bi bilo moguće obuhvatiti nalogodavce i inspiratore, koji su u suštini nosioci međunarodnih zločina i čije sankcionisanje i jeste najvažnije. Delma-Marti govori o četiri modela, pri čemu su dva polarizovana i isključiva, dok su dva pomirljiva: čist nacionalni model – nadležnost je nacionalna i primenjivo pravo je isključivo nacionalno (kao primer navodi praksu velikog broja islamskih zemalja i SAD); čist međunarodni model – nadležnost je univerzalna i norme su međunarodne (kao primer navodi Belgiju i Nemačku); nacionalni integrisani – nadležnost je tradicionalna, a norme su pretežno međunarodne (primer je Argentina); umereno međunarodni – nadležnost je univerzalna, ali su norme pretežno nacionalne (primer su Francuska i većina evropskih zemalja) (Delmas-Marty M).

Raspon određenja krivičnih dela, kao i metode tumačenja i katalozi radnji izvršenja mogu dovesti do poteškoća u pogledu poštovanja principa legaliteta. Moguće je da u zakonodavstvu države A, čiji je državljanin učestvovao u trgovini ljudskim organima, ono nije propisano kao radnja izvršenja zločina protiv čovečnosti, dok je u državi B, koja drži osumnjičenog, propisano kao radnja izvršenja zločina protiv čovečnosti ili se može podvesti pod širi opis radnje izvršenja. U takvoj situaciji, osumnjičeni ne bi mogao da se pozove na narušavanje principa legaliteta, čak i pored toga što ni u međunarodnom pravu ta radnja izvršenja nije direktno propisana u kontekstu zločina protiv čovečnosti. Ta radnja izvršenja prema svom karakteru pripada kategoriji teških kršenja osnovnih ljudskih prava, te je u tom smislu pravno utemeljena, a iako nije naznačena tim terminom, kao takva potpada pod zločin protiv čovečnosti. Pravna konstrukcija širokog pristupa u određenju radnji izvršenja prihvaćena je i u Rimskom statutu. U pozivu na pristup u članu 7 Rimskog statuta, mogućnost podvođenja pod režim tog zločina i druge nehumane radnje sličnog karaktera,

¹¹ Neki autori u tu jednačinu uvode i imunitet, kao odklon od nadležnosti za određene funkcije ili lica. Videti Delmas-Marty M., *La Responsabilité pénale en échec prescription, amnistie, immunités*, str. 376, www.sos-attentats.org/publications/delmas.pdf

pod uslovom da zadovoljava opšti pojam, takođe je opcija za procesuiranje osumnjičenog za zločin protiv čovečnosti i, na primer, za radnje trgovine ljudskim organima.

Slična logika je primenjena i u kontroverznoj krivičnoj optužnici podnetoj protiv dr Jozefa Racionera, pape Rimokatoličke crkve, po osnovu zločina protiv čovečnosti, definisanog u članu 7 Statuta Međunarodnog krivičnog suda.¹² Optužnica se zasniva na seksualnim zločinima sveštenika Rimokatoličke crkve, često i nad maloletnicima, i to sistemski, masovno i pod zaštitom same Svete stolice; na propagiranju zabrane korišćenja kontracepcije (kondoma) koja je dovela do masovnog širenja HIV virusa; na propagiranju zabrane abortusa koja je dovela do rađanja velikog broja dece zaražene HIV virusom (Sailer & Hetzel, 2011). Sve navedene radnje izvršenja nisu taksativno navedene u članu 7 Rimskog statuta, no u navedenoj optužnici su podvedene pod seksualno nasilje, kako je previđeno u stavu g.

Opređenje za tako širok koncept univerzalne nadležnosti u odnosu na zločin protiv čovečnosti zasnovano je na samom određenju tog načela. Ukoliko se naglasi negativan vid definisanja, prema kome se univerzalna nadležnost zasniva kada ne postoji ni teritorijalna ni personalna veza između države koja zasniva nadležnost i osumnjičenog, već je veza po logici zaštite opštih, zajedničkih vrednosti, tada se u nastavku mora dodati da preskripcija mora biti takva da u potpunosti zadovoljava i štiti te interese i vrednosti. Sakrivanje iza zakona koji mogu biti nepotpuni, loše redigovani, suprotni međunarodnopravnim pravilima, ne može se pravdati pozivom na načelo legaliteta.

Poznati slučajevi u domenu nacionalnih procesuiranja za međunarodna krivična dela primenom principa univerzalne nadležnosti su: slučaj Ajhman, procesuiran za zločine protiv čovečnosti u Izraelu, obešen 1962; slučaj Barbi, iz 1987. godine, vođen pred francuskim sudom u Lionu (Powerdly, 2011); slučaj Hisen Habre, Senegal 2006. godine, u kome je nadležnost zasnovana pozivom na redakciju univerzalne nadležnosti u Konvenciji protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja iz 1984; slučaj Pinoče, nadležnost Belgije, Španije i Ujedinjenog kraljevstva (Bianchi, 1999); slučaj Mugesera, pokrenut u Kanadi 1995. godine, primenom rešenja usvojenog u Zakonu o ratnim zločinima i zločinima protiv čovečnosti 1987. godine, a kasnije obustavljen (Brody, 2003).

5. Zaključak

Ideja na kojoj počiva princip univerzalne krivične nadležnosti u skladu je s idealima čovečnosti i pravde – privedi pravdi onoga ko počini zločin. Svest koja podupire to načelo je da pojedini zločinci mogu izmaći pravdi iz formalnih razloga – pravno-tehičke nemogućnosti uspostavljanja nadležnosti usled nepostojanja veze teritorijalnog ili personalnog karaktera. Posmatran iz tog ugla, princip univerzalne krivične nadležnosti pokazuje se kao vrlo važan element za funkcionisanje sistema međunarodnog javnog prava.

Nesavršenosti i mane koje značajno mogu potkopati kvalitet i zamagliti njegovu suštinu ogledaju se u neusklađenosti krivičnopravnih preskripcija i

¹² Optužnicu su podneli nemački advokati Dr. jur. Christian Sailer i Dr. jur. Gert-Joachim Hetzel 14 February 2011.

nepostojanju jasno određene pravne formule za primenu principa. Stoga se načelo primenjuje u formi principa, dok je njegova razrada prepuštena upodobljavanju svakom konkretnom slučaju. Takva pozicija principa neminovno uvodi u odluku – primeniti ga ili ne, vanpravne kriterijume, koji su vrlo često suprotni idealu pravde.

Usavršavanje tog načela neminovno teče samim osnaživanjem međunarodnog krivičnog prava. Okolnost da međunarodno krivično pravo više nije projekat za budućnost, već realnost celog sveta uticaće i na ujednačavanje i usaglašavanje kataloga i definicija međunarodnih krivičnih dela. I dodatno, ukoliko se funkcionisanje međunarodnih krivičnih sudova pokaže uspešnim, dodatno će motivisati države primarne nadležnosti da prionu na apliciranje svojih pravnih sistema.

6. Literatura

1. Abi-Saab, G. (2003). The Proper Role of Universal Jurisdiction. *Journal of International Criminal Justice*, 1.
2. Avramov, S., Kreća, M. (1999). *Međunarodno javno pravo*. Beograd.
3. Bajagić, M. (2000). Terorizam i međunarodno javno pravo. *Bezbednost*, 42(5–6).
4. Bartoš, M. (1954). *Međunarodno javno pravo*. Beograd.
5. Bassiouni, M. C. (2008). The Discipline of International Criminal Law. In M. C. Bassiouni (Eds.), *International Criminal Law: Subjects, Sources, Contents, 1*, Martinus Nijhoff Publishers.
6. Bassiouni, M. C. (2008). Principles of Legality in International and Comparative Criminal Law. In M. C. Bassiouni (Eds.), *International Criminal Law: Sources, Subjects and Contents*, Martinus Nijhoff Publishers.
7. Bekou, O., Cryer, R. (2007). The International Criminal Court and Universal Jurisdiction: A Close Encounter?. *International and Comparative Law Quarterly*, 56.
8. Bianchi, A. (1999). Immunity versus Human Rights: The Pinochet Case. *European Journal of International Law*, 10(2).
9. Bottini, G. (2004). Universal Jurisdiction After the Creation of the International Criminal Court, *International Law and Politics*, 36.
10. Brody, R. (2003). Using Universal Jurisdiction to Combat Impunity. In M. Lattimer, P. Sands (Eds.), *Justice for Crimes Against Humanity*, Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing.
11. Broomhall, B. (2003). *International Justice and the International Criminal Court: between sovereignty and the rule of law*, Oxford.
12. Brownlie, I. (2003). *Principles of Public International Law*. Oxford.
13. Cassese, A. (2001). *International Law*. Oxford.
14. Cryer, R., Friman, H., Robinson, D., Wilmshurst, E. (2008). *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*. Cambridge.
15. Delmas-Marty, M., La Responsabilité pénale en échec prescription, amnistie, immunités, www.sos-attentats.org/publications/delmas.pdf
16. Đajić, S. (2004). Međunarodni i nacionalni sudovi: od sukoba do saradnje. Novi Sad.
17. Fitzmaurice, G. (1957). The General Principles of International Law Considered from the Point of the Rule of Law. *Recueil des Cours*, 2.
18. Gallant, K. S. (2008). *Principle of Legality in International and Comparative Law*. Kluwer Law International.
19. Grover, L. (2010). A Call to Arms: Fundamental Dilemmas Confronting the Interpretation of Crimes in the Rome Statute of the International Criminal Court. *European Journal of International Law*, 21(3).
20. Hall, C. K. (2003). Universal Jurisdiction: New Uses of an Old Tool. In M. Lattimer, P. Sands (Eds.) *Justice for Crimes Against Humanity* (pp. 48). Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing.
21. Henckaerts, J. M., Doswald-Beck, L. (2005). *Običajno međunarodno humanitarno pravo, Tom I: Pravila*. Cambridge: Međunarodni komitet Crvenog krsta.

23. Inazumi, M. (2005). Universal Jurisdiction in Modern International Law: Expansion of National Jurisdiction for Prosecuting Serious Crimes under International Law. *Intersentia*.
24. Jovašević, D. (2004). Pojam i osnovne karakteristike međunarodnog krivičnog prava. *Nauka, bezbednost, policija* 9(1).
25. Kaul, H. P. (2002). Preconditions to the Exercise of Jurisdiction. In A. Cassese, P. Gaeta, R. W. D. Jones (Eds.), *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary*. Vol. I, Oxford.
26. Kolosov, J. M., Kuznecov, V. I. (1997). *Meždunarodnoe pravo*. Moskva.
27. Koskeniemi, M. (1997). Hierarchy in International Law: A Sketch. *European Journal of International Law*, 7(4).
28. Kreća, M. (2010). *Međunarodno javno pravo*. Beograd.
29. Kress, C. (2006). Universal Jurisdiction over International Crimes and the Institute de Droit international. *Journal of International Criminal Justice*, 4(3).
30. Kress, C. (2000). War Crimes Committed in Non-International Armed Conflict and the Emerging System of International Criminal Justice. *Israeli Yearbook on Human Rights*, 30.
31. Krstić, I. (2007). *Univerzalna nadležnost u međunarodnom pravu za teške povrede ljudskih prava*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
32. Luban, D. (2004). A Theory of Crimes Against Humanity. *The Yale Journal of International Law*, 29(85).
33. Majić, M. (2009). Primena međunarodnog krivičnog prava u nacionalnim pravnim sistemima. Beograd.
34. Marković, M. (1965). Međunarodna krivična dela. *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1.
35. May, L. (2005). *Crimes Against Humanity: A Normative Account*. Cambridge.
36. Naqvi, Y. Q. (2010). *Impediments to Exercising Jurisdiction over International Crimes*. T. M. C. Asser Press.
37. O'Keefe, R. (2004). Universal Jurisdiction: Clarifying the Basic Concept. *Journal of International Criminal Justice*, (2).
38. Orakhelashvili, A. (2002). Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of Congo v. Belgium). *The American Journal of International Law*, 96.
39. Palević, M. (2007). Princip univerzalne nadležnosti u odnosu na zločin genocida. U S. Bejatović, (Ur.), *Pravni sistem Srbije i standardi Evropske unije i Saveta Evrope*. Kragujevac.
40. Powerdy, J. (2011). The Trials of Eichman, Barbie and Finta. In W. A. Schabas, N. Bernaz (Eds.), *Routledge Handbook of International Criminal Law*. Routledge.
41. Ramcharan, B. G. (1997). *The Principle of Legality in International Human Rights Institutions*. Martinus Nijhoff Publishers.
42. Ratner, S. R., Abrams, J. S. (2001). *Accountability for Human Rights Atrocities in International Law - Beyond the Nuremberg Legacy*. Oxford.
43. Reidams, L. (2011). The Rise and Fall of Universal Jurisdiction. In W. A. Schabas, N. Bernaz (Eds.), *Routledge Handbook of International Criminal Law*. Routledge.
44. Sailer, Hetzel (2011). *Calling the Pope to Account*. Sailer&Hetzel.
45. Sandoz, Y. (2008). Penal Aspects of International Humanitarian Law. In M. C. Bassiouni, *International Criminal Law, Volume III – International Enforcement*. Martinus Nijhoff Publishers.
46. Schabas, W. A. (2004). *An Introduction to the International Criminal Court*. Cambridge.
47. Schwarzenberger, G. (1955). *The Fundamental Principles of International Law*. *Recueil des Cours*, 1.
48. Stojanović, Z. (2004). *Međunarodno krivično pravo*. Beograd.
49. Sunga, L. S. (1997). The emerging system of international criminal law – Developments in Codification and Implementation. *Kluwer Law International*.
50. Than, C., Shorts, E. (2003). *International Criminal Law and Human Rights*. London: Zahar A. Sluiter, G. (2008). *International Criminal Court – A Critical Introduction*. Oxford.
51. Zuppi, A. L. (2003). Immunity v. Universal Jurisdiction: The Yerodia Ndombasi Decision of the International Court of Justice. *Lousiana Law Review*, 63.
52. Šurlan, T. (2010). Konstituisanje međunarodnog pravosuđa. *Istorija 20. veka*, 2.

Dokumenti i slučajevi

53. African Union, The Executive Council, 13th Ordinary Session, 24-28 June 2008., EX.
54. CL/411(XIII), *Report of the Commission on the Use of the Principle of Universal*
55. *Jurisdiction by some Non-African States as recommended by the Conference of Ministers of Justice/Attorneys General*, www.africa-union.org
56. International Court of Justice, *Arrest Warrant of 11 April 2000 Case* (Democratic Republic of Congo v. Belgium):
57. Counter Memorial of the Kingdom of Belgium, 28 September 2001;
58. Judgment of 14 February 2002, Opinion Dissidente de Mme Van Den Wyngaert;
59. Judgment of 14 February 2002, Opinion Individuel de M. Guillaume, President.
60. International Court of Justice, Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy),
61. Application Instituting Proceedings, 23 December 2008.
62. International Court of Justice, Certain Criminal Proceedings in France (Republic of the Congo v. France), Application Instituting Proceedings filed in the Registry of the Court on 9 December 2002 and entered in the Court's General List on 11 April 2003
64. International Court of Justice, Questions relating to the Obligation to Prosecute or Extradite
65. (Belgium v. Senegal) Application Instituting Proceedings 16 February 2009
66. International Law Association, London Conference (2000), Committee on Formation of
67. Customary (General) International Law, Final Report of the Committee, Statement of Principles Applicable to the Formation of General Customary International Law,
68. Institut de Droit international, Dix-septieme commission: *La competence universelle en matiere*
69. *penale a l'egard du crime de genocide, des crimes contre l'humanite et des crimes de guerre*, Rapporteur: M. Christian Tomuschat, Krakow Session, 2005, www.idi-iil.org
70. Princeton Project on Universal Jurisdiction, The Princeton Principles on Universal Jurisdiction,
71. Principle 1.1, 2001., www.princeton.edu/~lapa/unive_jur.pdf
72. United Nations, Report of the Secretary General Pursuant to Paragraph 2 of Security Council Resolution 808 (1993), 3. may 1993.

THE PRINCIPLE OF UNIVERSAL CRIMINAL JURISDICTION

Summary

The principle of universal criminal jurisdiction is one of the typical principles of international public law. It fully reflects the specificities of the international public law as a distinct system of rules and the character of the relationship that it establishes with the national law systems. Its origin dates back to the classical period of international law and it is a natural offspring of the support that international law has been looking for within jurisdictional mechanisms of states. Since the jurisdictional branch of the international law in the field of the international criminal law has been developing most difficultly and most slowly, it is clear that prosecution of perpetrators of international crimes had to be entrusted to national courts. Legal basis of such a relation is based on the principle of the universal criminal jurisdiction. Within this paper, the concept of the principle of universal criminal jurisdiction is analyzed, as well as its main elements, functioning and tendency of states to invoke this principle.